

ÚVOD

Pojem matriarchátu. Problém matriarchátu v sovětské a v zahraniční vědě. Historie problému matriarchátu jako jedna kapitola z dějin vědeckého a společenského myšlení. Termín „matriarchát“ 11

PRVNÍ ČÁST

Od antiky do poloviny XIX. století

1. Antické představy o prvobytnosti. Naturalistické a idealistické pojetí. Antický primitivismus. Představy o počáteční formě manželských vztahů: „panství lásky“ a „společné vlastnictví žen“ (Empedokles, Lukrecius, Atheneus, Junius Justinus, Platon, Diogenes, Zenon). Ethnografická svědectví (Herodot, Xanthos, Theopompas, Agatharides, Artemidoros, Nikolaos z Damašku, Strabo, Caesar). Matrilinéární filiace (Hesiodos, Sanchoniathon — Filon z Byblu, Varro). Ethnografická svědectví o matriarchálních zvyklostech (Herodot, Hippokrates, Heraklides Pontský, Skylax, Polybios, Strabo, Nikolaos z Damašku, Caesar, Diodoros Sicilský, Pomponius Mela, Plutarch, Plinius, Tacitus). „Couvade“ (Nymfodoros, Apollonios Rhodský). Legenda o Amazonkách. Patriarchální teorie (Platon, Aristoteles) 15
2. Převládání patriarchální teorie ve středověku (Augustin, Tomáš Aquinský, Bodin, Filmer, Cumberland, Bossuet, Fleury). Politická funkce této teorie. Theorie „božského práva králů“. První údaje o matriarchálním zřízení u východních národů (Masúdí, Carpini, Ruysbroeck, Polo). První příklad matriarchální společnosti: Najarové (Batúta, Razzák, Conti, Stefano, Barboza, Castanheda, Valle, Thevenot, Tavernier). Objevení nového ethnografického světa, Ameriky. Americký primitivismus; „dobrý divoch“. Americké příklady matriarchální společnosti: Irokesové a Huroni (Champlin, Sagard, misionářské relace, Boucher, Hennepin). Nahromadění ethnografického materiálu o matriarchátu, generalisace chybí (Heylyn). První vyslovení ideje matriarchátu (Hobbes) 28
3. Nahromadění materiálu v XVIII. století. Nové údaje o Najarech a jiných východních národech (Hamilton, Du Halde, Marsden). Údaje o Americe (Labat, Lahontan). Lafitau a jeho popis Irokézů, srovnání s antickou „gynokracií“. Další zmínky o Americe (Charlevoix, Loskiel). První údaje o matriarchátu v Africe

(Bosman, Dapper) a v Oceanii (Legobien). Příspěvek ruské vědy — výpravy Akademie věd (Miller, Gmelin, Krašeninnikov, Steller, Pallas, Georgi). Pozoruhodné údaje V. F. Zujeva. Údaje o severních územích východní Evropy (Ozereckovskij, Trepicyn, St. Zujev). První sbírka ethnografického materiálu (Contant—Dorville). Legenda o Amazonkách ve středověku a v XVIII. století 47

4. Patriarchální theorie v XVIII. století (Vico, Blackstone, Home-Kaymes, Vierthaler). Möser: vznik dvorské a markové theorie. Postoj Montesquieuův Voltairův a Rousseauův k ethnografickým údajům o matriarchátu. Meiners o zemědělství jako vynálezu ženy. Ferguson o primitivním komunismu a o postavení ženy. These o „otroctví“ ženy v prvobytné epoše (Iselin, Adlung, Robertson, Condorcet). Millar a jeho pojetí matriarchátu jako společenského zřízení „některých“ zemí. Běžné představy o prvobytnosti v XVIII. století. Idea matriarchátu a primitivismus XVIII. století. Vláda patriarchální theorie. Idea matriarchátu zůstává třídnímu myšlení naprosto cizí 61
5. Reakční představy o prvobytnosti v první polovině XIX. století. Pokles zájmu o prvobytnost a vývojově opožděné národy. Bezvýznamný nový materiál o matriarchátu (Duncan, Buchanan, Turner, Heckewelder). Bowdichův popis Ašanti. Příspěvek ruské vědy k popisu matriarchálních institucí na severozápadě Severní Ameriky (Saryčev, Davydov, Lisjanskij, Veniaminov, Vranžel). První informace o Australii (Grey). Reakční these buržoasní historiografie: původní „polozvířecí“ stav člověka (Jenisch, Carus); vyřazování prvobytné epochy jako „předspolečenské“ (Schlosser, Raumer, Schlegel, Michelet); Hegelova these o „prehistorii“ a její vliv (G. Waitz, Wachsmuth, Cook, Taylor, Apelt, Ehrenfeuchter, Kolb, Klemm, Roscher, Th. Waitz). První pokusy o „vyvrácení“ matriarchátu. Vznik literatury o dějinách manželství a rodiny (Unger, Koenigswarter, Lasaulx, Riel). Významní ruští učenci Kavelin, Sulgin a Dobrjakov; jejich popis staroslovanského rodinného života a postavení ženy. Schreiber o keltské gynekokracii. Reakční konstrukce Ecksteinova o gynekokracii u hamitských národů. Běžné ideje v první polovině XIX. stol.: „předspolečenský“ a „prehistorický“ stav, „pospolité manželství“, monogamní rodina jako odvěký základ občanské společnosti 76
6. Historie problému rodu. První svědectví o rodových vztazích. Počátek studia otázky rodu v Německu a Rusku. Niebuhr. Hüllmann. Rod u Afgánců (Elphinstone, Wilken). Zdrženlivý postoj západoevropské vědy k otázce rodu (Grimm, Eichhorn, Wilda, G. Waitz, Guizot). Názvy pro pojem „rodu“; smysl termínu „Famillie“. Zakladatel rodové theorie v Rusku, Ewers. Jeho pokračovatelé — slavisté (Hube, Macieiowski, Palacký). Rodová theorie v zahraniční vědě (Sybel, Maurer, Kemble). Rozpracování rodové theorie v Rusku. Solovjev a jeho pokračovatelé (Kavelin, Kalačov, Tjurin, Čičerin, Špilevskij). Skvělý Granovského výklad rodové theorie. Společensko-historický význam rodové theorie. Šedesátá léta XIX. století — mezník v dějinách vědy o prvobytnosti 102

DRUHÁ ČÁST

Od Bachofena do Marxe a Engelse

1. J. J. Bachofen. Životopisné údaje. Vědecké zájmy. Základní thema jeho badatelské činnosti. Přednáška o „Právu žen“ z roku 1856. „Mateřské právo“ a ostatní práce 122
2. Filosofické kořeny Bachofenova názoru, metody a historické koncepcce. Vliv romantismu a historické školy právní. Bachofenova metoda: genetismus, evolucionismus a idealistická dialektika. Historicko-srovnávací metoda a metoda přežitků. Idea „systémů“. Mythos jako základní pramen. Převaha antického materiálu. Bachofenovy badatelské metody, charakter výkladu a styl 129
3. Celková Bachofenova historická koncepcce. Epocha heterismu. Nevhodné použití tohoto názvu. „Amazonství“ jako přechod k dalšímu stupni. Gynokracie čili epocha mateřského práva. Charakteristické rysy této epochy. Její souvislost se zemědělstvím a usedlým životem. Individuální manželství jako organická součást tohoto zřízení. Přechodné formy od heterismu k individuálnímu manželství. Jednotlivé prvky mateřského práva. Paternita čili otcovské právo jako protikladné právu mateřskému; jeho obsah. Bachofenův mysticko-idealistický výklad historických jevů. Primát přírody a náboženství. Triada: heterismus, gynokracie, paternita jako výraz tří kosmických sil a tří náboženských systémů 137
4. Otázka Bachofenových předchůdců. Bachofen a Eckstein. Historiografická zralost problému matriarchátu. Bachofenovo místo a význam v dějinách vědy. Základní smysl Bachofenovy historické koncepcce a její celkové zhodnocení. Jeho idea jednotnosti historického procesu. Osud „Mateřského práva“ v buržoasních zemích. Bachofenovy dopisy Kohlerovi. „Renesance“ Bachofena v dvacátých letech tohoto století. Využití Bachofena reakčními směry v předfašistickém Německu. Bachofen a marxistickoleninská věda 154
5. Konstrukce MacLennanova; jeho zásluhy. MacLennan a Bachofen. Engels o MacLennanovi. Morgan, jeho „Systémy příbuzenství“ a jeho schema vývoje manželství a rodiny. Vznik nového učení o prvobytné společnosti. První vykladači tohoto učení (Lubbock, Giraud-Teulon, Spencer, Darwin). První speciální pojednání o matriarchátu (Hellwald, Bastian, Thomas). Vzkříšení patriarchální theorie Mainem. Obhájci patriarchální theorie (Fustel de Coulanges, Pictet, Laband, Mayr, Tylor, Peschel). Přijetí a další rozpracování učení o matriarchátu v Rusku. Práce Šaškova, Buslajeva a Smirnova. Ostatní ruští stoupenci nového učení (Miller, Lavrov, Michajlovskij, Majkov). Neznámost Bachofena v západní Evropě, Lubbockovo překroucení jeho názorů; pojmy „heterismus“ a „gynokracie“. Theorie „nearijského matriarchátu“. „Arijská theorie“ rodu. Prvenství a vynikající zásluha ruské vědy o přijetí a rozpracování učení o matriarchátu. Matriarchální minulost Slovanů 163

6. Stav ethnografie a ethnografického materiálu o matriarchátu v druhé polovině XIX. století. Rozhodující mezník v historiografii o prvobytnosti — Morganova „Pravěká společnost“. Základní myšlenky tohoto díla. Morganův pojem mateřského rodu jako vývojového stadia rodové společnosti. Aplikace Morganova učení na australský materiál. Fison a Howitt; jejich společná práce. Bachofenovy „Antikvární dopisy“; jeho „antikvářství“ v poměru k Morganovi. Bachofenovy dopisy Morganovi. Omezené rozšíření nového učení o prvobytnosti a matriarchátu v zahraniční vědě v osmdesátých letech XIX. stol. (Letourneau, Reclus, Bastian, Wilken, Briedel, Bernhöft, Lang). Otázka arabského a starožidovského matriarchátu (Robertson Smith, Tylor, Wilken, Redhouse, Neldeke, Goldziher, Wetzstein, Fenton). Kautsky a jeho pokus o zfalšování učení o matriarchátu; jeho these o „převzetí“ matriarchátu. Nový velký příspěvek ruské vědy k dalšímu rozpracování problému matriarchátu. Vynikající práce Sokolského, Zibera, Jefimova a Kovalevského. Přehled dějepiscectví pravěku a problému matriarchátu v období od konce sedmdesátých let do poloviny osmdesátých let XIX. stol. 201

TŘETÍ ČÁST

Od Marxe a Engelse do našich časů

1. Otázky prvobytných dějin v raných pracích Marxových a Engelsových. Marxův rukopis z r. 1852; výpisky z Millara. Nesprávné tvrzení o „převratu“ v Marxových a Engelsových názorech na vývoj prvobytné společnosti vlivem Morganovým (Ziegler, Karejev, Cunow). Rané výroky zakladatelů marxismu o rodu a rodině. Marxovo a Engelsovo obeznámení s dílem Bachofenovým. Engelsovo ocenění Bachofenových zásluh. „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ — velký příspěvek k dějepisu pravěku. Engelsovo rozvinutí učení o matriarchátu a jeho zhodnocení theoretického významu tohoto problému; Engelsův výklad řady dílčích otázek, spjatých s problémem matriarchátu. Engelsova odpověď J. Blochovi 238
2. Vliv marxismu a Engelsovy práce na rozpracování dějin pravěku a problému matriarchátu. Zájem o matriarchát se strany terénní ethnografie (Codrington). Změna stanoviska u řady autorů, kteří dříve odmítali matriarchát anebo kolísali (Bastian, Post, Hellwald, Bernhöft). Bebel o matriarchátu. Tylorovo uznání existence matriarchátu; jeho výklad původu matriarchátu z matrilokálního usídlení. Vznik „ethnologie“. Otázka rodiny u zvířat (Espinass, Letourneau). Práce Kovalevského z devadesátých let XIX. století; jeho kritika patriarchální theorie, vyvrácení theorie „nearského matriarchátu“ a důkazy o matriarchální minulosti Slovanů. Vznik speciální literatury o matriarchátu. Práce Lafargua, Kohlera, Friedrichse, Schmollera, Darguna, Mazzarelli a Salese y Ferrého. Práce o matriarchátu u indoevropských národů (Zmigrodskij, Lamprecht, Pearson, Ochrimovič). Rozšíření

a vítězství učení o matriarchátu v devadesátých letech XIX. století

254

3. Jednotlivé projevy obhájců patriarchální teorie v osmdesátých až devadesátých letech XIX. století (Hearn, Featherman, Maine, Wake, Schneider, Ratzel). Nástup proti novému učení o prvobytnosti a matriarchátu. Starcke a jeho falšování dějin pravěku; teorie dvou cest: zemědělsko-matrilinéární a pastýřsko-patrilinéární. Westermarck a jeho „theorie“ variant. Úspěch Starkův a Westermarckův v reakční buržoasní vědě. Indogermanisté proti matriarchátu (Leist, Delbrück, Zimmer, d'Arbois de Jubainville, Schrader); vysvětlování výskytu matriarchálních prvků u indoevropských národů „převzetím“. Noví zastánci patriarchální teorie (Leontovič, Ziegler, Posada, Tarde). Ústup Tylora a Kovalevského k patriarchálnímu stanovisku. Engelsův názor na novou ethnologickou literaturu 276
4. Nové směry v reakční buržoasní ethnologii koncem XIX. a počátkem XX. století Cunow. „Australská kontroverse“. Ethnologický ekonomismus (Brentano, Mucke, Hildebrand, Grosse, Kelles-Krauz, Müller-Lyer, Cunow). Schurtzova ethnologická fantasie. Gräbner a jeho teorie „kulturních okruhů“. Páter Schmidt a „kulturně historická škola“. Naprostá reakčnost těchto nových směrů buržoasní ethnologie; odmítání evoluce a historismu. Falšování ethnografického materiálu a jeho třídění. Dvě vývojové cesty prvobytné společnosti jako základní stanovisko buržoasní ethnologie. Odmítání promiskuity jako prostředek k popření matriarchátu anebo k překroucení jeho skutečné historické lokalisace. Osud these o monogamii u zvířat 294
5. Různé směry a školy v buržoasní ethnologii XX. století. Rozvoj ethnografie jako aplikované vědy v souvislosti s rozvojem koloniálního imperialismu. Situace v otázce matriarchátu v jednotlivých zemích. Lowieho „vyvrácení“ Morgana a učení o matriarchátu; ostatní amerikanisté (Reichard, Speck). Stanovisko Angličanů Frazera a Riverse. Malinowského „funkcionalismus“. Hartlandovy práce. Němečtí indoeuropeisté (Hirt, Feist) a ethnologové (Thurnwald, Frobenius, Vaerting). Práce Durkheima a Richarda ve Francii a Cosentiniho v Itálii. Svědomitý, avšak buržoasně omezený Briffaultův spis „Matky“. Přejít k reakčním názorům na matriarchát v Rusku (Maximov, Charuzin). Útok zahraniční ethnologie na dílčí these matriarchální teorie: skupinové manželství (Grau) a avunkulát. Otázka bilaterální filiace (Murdock) a couvade (Ciszewski, Kunike, Dawson). Zájem čtenářského publika o problém matriarchátu a populární literatura na toto thema. Zdrženlivý postoj buržoasní terénní ethnografie k matriarchátu; nevyužití možnosti studia konkrétních matriarchálních společností. Otázka matriarchátu v minulosti indoevropských a východních národů. Otázka matriarchátu ve staré a nové egyptologii (Champollion-Fijeac, Lumbroso, Revillout, Paturet, Ermann, Ebers, Meyer, Mitteis, White, Buttles, Moret). Celková charakteristika situace v problému matriarchátu v prvních desetiletích XX. století 313
6. Úpadek buržoasní ethnologie po druhé světové válce v řadě západoevropských zemí. Převládání reakčního „psychosociologic-

kého“ směru v ethnologii USA. Reakční repetice v otázce matriarchátu (Goodsell, Chapple a Coon, Goldenweiser). Rozvoj a stav problému matriarchátu v sovětské vědě. Významné výroky V. I. Lenina a J. V. Stalina o matriarchátu. Založení dějepisu pravěku jako zvláštního odvětví historické vědy a studium obecných a dílčích temat (Jefimenko, Zolotarev, Kričevskij, Nikol'skij, Tokarev, Tolstov, akademikové Marr a Meščaninov). Sovětská ethnografická škola. Učení o matriarchátu v sovětské ethnografické literatuře, universitních přednášek a učebních osnovách. Konkretní práce sovětských autorů (Anisimov, Zolotarev, Dyrenkova, Rydzevskaja, akademik Marr, Jefimenko, Artamonov, Kričevskij, Kruglov a Podgajeckij, Okladnikov, Grakov). Autorovo studium problému matriarchátu a jeho průběh. — Závěr. Pětadvacet století trvajících historie problému matriarchátu a její hlavní etapy. Methodologická bezmocnost buržoasní vědy a nepřátelský postoj třídního myšlení k myšlence matriarchátu. Úkoly sovětské vědy v oblasti problému matriarchátu

351